

Seleucia

Sayı VIII - 2018

Olba Kazısı Serisi

Seleucia VIII

Olba Kazısı Serisi

Seleucia editörler kurulu, destekleri için Mimar Burak Yazıcı'ya (ARCLAND Mimarlık Mühendislik Danışmanlık Sanayi Tic. Ltd. Şti) şükranlarını sunar.

The Editorial Board of *Seleucia* expresses their gratitude for the support of the Architect Burak Yazıcı, owner of the Arcland Architecture.

Seleucia VIII

Olba Kazısı Serisi

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Nisan - Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. *Seleucia* Dergisi, Sayı VI - 2016'dan itibaren ULAKBİM'de taranmaktadır. Yollanan alışmalar, giriş sayfalarında belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia* yayınına devretmiş sayılır. *Seleucia* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Nisan - Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, 7. sayfada belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia* yayınına devretmiş sayılır. *Seleucia* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia Dergisi, Sayı VI - 2016'dan itibaren ULAKBİM'de taranmaktadır.

Editörler

Emel Erten
Diane Favro
Fikret K. Yegül
Murat Özyıldırım
Tuna Akçay

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Halit Çal
Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken
Prof. Dr. Efrumiye Ertekin
Prof. Dr. Emel Erten
Prof. Dr. Diane Favro
Prof. Dr. Turhan Kaçar
Prof. Dr. Sedef Çokay-Kepçe
Prof. Dr. Gülgün Köroğlu
Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu
Prof. Dr. Aygül Süel
Prof. Dr. Harun Taşkiran
Prof. Dr. Fikret K. Yegül
Doç. Dr. Sema Sandalcı
Doç. Dr. Hacer Sibel Ünalın
Dr. Öğr. Üyesi Figen Çevirici-Coşkun
Dr. Öğr. Üyesi Merih Ereğ
Dr. Öğr. Üyesi. Deniz Kaplan
Dr. Öğr. Üyesi Fikret Özbay
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Murat Özgen
Dr. Öğr. Üyesi Dr. Muammer Ulutürk
Öğr. Gör. Dr. Tuna Akçay
Dr. Vujadin Ivanisevic

Seleucia
Olba Kazısı Serisi VIII
Sayı: 8

ISSN: 2148-4120

Kapak Tasarım

Tuna Akçay

Yazışma Adresi

Öğr. Gör. Murat Özyıldırım
Mersin Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü, 33343,
Mersin - Türkiye
Tel: 00 90 324 361 00 01 - 4735
E – posta: muratozyildirim@mersin.edu.tr

Adres

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 52
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02
www.homerbooks.com
e-mail: homer@homerbooks.com

Baskı

Dijital Düşler Basım San. Ve Tic. A.Ş.
Nato Cad. Çınarlı Sok. No: 17
34418 Seyrantepe/Kağıthane
0212 279 64 44
Sertifika No: 12922

Dağıtım

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 52
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02

Seleucia | Sayı 8 | Nisan - Mayıs 2018

Obelisk Bones

Dikilitaş Kemikleri

Diane Favro

11

Hadrianus ve Sardes Artemis Tapınağı:

Hadrianus Sardes'e Geldi mi, Eđer

Geldiyse...

Did Hadrian Visit Sardis? And if he did...

Fikret Yegül

27

Olba Akropolis Kazılarında Yeni Babil

Damga Mührü

A Neo-Babylonian Stamp Seal from the

Excavations of the Acropolis of Olba

Emel Erten

49

Eski Anadolu Toplumlarında Köpek

Dog in the Early Societies of Anatolia

Fikret Özbay

69

Olba'daki Ok Uçları Işığında Kentteki Askeri

Hareketlilik Hakkında Düşünceler

Thoughts on Military Activity in Olba in Light

of Arrowheads

Tuna Akçay

91

Iğdır'da Bir Orta Tunç Çağı Kompleksi

Aşağı Erhacı Yerleşimi ve Kalesi

A Middle Bronze Age Complex in Iğdır: Aşağı

Erhacı Settlement And Castle

Ayhan Yardımcıel

123

Olba Kazıları Cam Kandil Buluntuları

Glass Lamps from Olba Excavations

Emel Erten – Emine Akkuş Koçak

139

Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nin

Değerlendirilmesi

Evaluation of the Results of the Excavations at

the Northern Church of the Monastery of Olba

Murat Özyıldırım - Yavuz Yeğın

165

Tarsus'tan Yeni Bir Hamam: Tarsus'un Roma

İmparatorluk Dönemi Kentsel Dokusuna ve

Kydnos'un Rotasına İlişkin Yeni Görüşler

A Newly-Discovered Bath Building at Tarsus:

Views on the Urban Texture of Tarsus and

the Flow of Kydnos River During the Roman

Imperial Period

Deniz Kaplan

191

Yeni Bulgular Işığında Urfa'da Neolitik

Dönem

The Neolithic Period in and around Urfa in the

Light of New Findings

Bahattin Çelik-Kaya Tolon

211

Yukarı Dicle Havzası'nda Bir Yeni Asur

Yerleşimi: Aşağı Salat

Aşağı Salat: A Neo-Assyrian Settlement in the

Upper Tigris Region

S. Yücel Şenyurt - Atakan Akçay - İlkey Aklan

233

Bir Grup Geç Roma Sikkesi Işığında Parion

Yamaç Hamamının Son Kullanım Evresi

Hakkında Görüşler

Some Considerations Regarding Final Use of

Parion Slope Bath in the Light of A Group of

Late Roman Coins

Vedat Keleş - Ersin Çelikbaş - Kasım Oyarçın

269

Kitap Tanıtımı

Book Review

Apollodoros Bibliotheka: Yunan Mitolojisi

Hüseyin Üreten

305

Ankara

Yavuz Yeğın

311

Totenkult

Tuna Akçay

317

Suriye, Filistin Ve Batı Arabistan Eski

Eserleri

Murat Özyıldırım

323

PRAEFATIO

Seleucia dergisinin sekizinci sayısını sizlere sunarken, bu yıl da yazarlarımızın değerli katkılarıyla ve zengin bir içerikle sizlere ulaşmayı amaçlamaktayız. Olba'dan gelen yeni bulgularımızı sizlerle paylaşmakta; çeşitli arkeolojik konulara yeni yaklaşım ve yorumlar getiren çalışmaları sunmaktayız.

Hadrianus'un Küçük Asya ziyaretinde geçmişin parlak başkenti Sardes'e uğrayıp uğramadığını merak ediyorsanız ya da Romalıların dev dikilitaşları Mısır'dan koparıp, imparatorluğun başkentlerine nasıl taşıdıklarını bilmek istiyorsanız; Tarsus'ta daha önce bilinmeyen bir Roma hamamı daha mı keşfedildi dersiniz ya da Parion Hamamı'nın son kullanım evresi konusunda sikkeler ışığında bilgilenmek istiyorsanız, eski Anadolu toplumunda köpeğin nasıl bir rolü olduğunu arkeolojik verilerle görmek sizce ilginçse o zaman Seleucia'nın bu sayısını okumalısınız. Orta Tunç Çağı'nın Aras Boyalıları Kültürü veya Diyarbakır Aşağı Salat Kazıları konusundaki çalışmalar ilginizi çekmekteyse ya da Urfa çevresindeki Neolitik Çağ sizce ilgi çekiciyse, doğru kaynak seçmiş bulunmaktasınız.

Olba'da Akhaemenid Dönem öncesinde Yeni Babil varlığını düşündüren bir arkeolojik veri isterseniz, 2017 kazılarında akropoliste ele geçen kalsedon damga mühür ilginizi çekecektir. Kentteki Geç Antik Dönem'i yansıtan manastır kazılarında 2017'de büyük ölçüde açığa çıkarılan Kuzey Kilisesi'nin mimari ayrıntıları; bu kilisenin de içinde bulunduğu yapıların aydınlatılmasında kullanılan cam kandillerin tipolojisi ya da Olba kazılarında bulunan ok uçları bağlamında kentteki askeri hareketlilik ile ilgili bilgilenmek için yine dergimizin bu sayısına bakmalısınız.

Yukarıda belirtilen çalışmaların yanısıra kitap tanıtımlarıyla da içeriği zenginleşen Seleucia'nın yayına hazırlanması aşamasında emeği geçen yazarlarımıza, Homer Kitabevi'ne ve Ayşen Boylu'ya; çalışmalarımızda sabırla bize eşlik eden Sinan Turan'a şükranlarımızı sunarız.

Editörler:

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret K. Yegül

Prof. Dr. Emel Erten

Öğr. Gör. Murat Özyıldırım (MA)

Dr. Tuna Akçay

PREFACE

While presenting the eighth volume of Seleucia, we hope to reach you with a rich content by the contribution of our writers. We are pleased to share our interpretations on the latest finds from Olba excavations as well as many other archaeological articles with interesting approaches.

If you are anxious to know if Hadrian visited Sardis during his travel in Asia Minor or how Romans carried huge obelisks from Egypt to the capitals of the Empire; if you want to know about the possibility of a newly-discovered bath building in Tarsus or the last phase of use of the bath at Parion; if you are interested in the role of the dogs in ancient Anatolia, you should see this issue of Seleucia. If you want to be informed about the archaeological evidence for Middle Bronze Age Aras Culture or the excavations of Aşağı Salat at Diyarbakır and the Neolithic Age of Urfa Region, this issue of Seleucia will be the right choice.

We are sure, you will be interested in the Neo-Babylonian chalcedony stamp seal found during the excavations of Olba in 2017. For being aware of the architectural details of the “Northern Church” within the monastery of Olba and for the typology of the glass lamps used for the illumination of the Late Antique interiors (including the Northern Church) in Olba as well as the military activity in Olba in light of arrow heads discovered at the site, you should refer to this issue.

In addition to the articles on above-mentioned topics, Seleucia contains a number of book reviews that will inform the readers on various valuable archaeological publications. We wish to thank our contributors for sharing their studies with us and Aysen Boylu, owner of Homer Books for her help and support as well as Sinan Turan for his patience and assistance during process of preparation of the publication of Seleucia.

Editors:

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret K. Yegül

Prof. Dr. Emel Erten

Öğr. Gör. Murat Özyıldırım (MA)

Dr. Tuna Akçay

Ankara

Die bauarchiologischen
Hinterlassenschaften aus römischer
und byzantinischer Zeit

Urs Peschlow

Phobios Yayıncılık-Viyana/2015

Volume I: 306 sayfa

Volume II: 586 sayfa

Siyah-Beyaz ve renkli resimler ve
illüstrasyonlar

176 Levha, 586 Resim

ISBN: 978-3-85161-132-8

Ankara

Yavuz Yeğin*

Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olan Ankara, Roma ve Bizans devletlerinin Orta Anadolu coğrafyasındaki en önemli metropolisidir. Hakkında çok fazla çalışma yapılmış olsa da kentin Roma ve özellikle Bizans dönemi hakkında arkeolojik bilgiler oldukça zayıftır. Yakın zaman önce kaybettiğimiz alanının en ünlü Bizantologlarından Urs Peschlow, 2015 yılında kaleme aldığı bu çalışma ile Ankara'nın Roma ve Bizans geçmişine ışık tutmaktadır. İki banttın müteşekkil eser, 2015 yılında Viyana'da Phobios Yayıncılık tarafından basılmıştır. İlk bant, kentin tarihsel ve kültürel geçmişi konu etmektedir. İkinci bant ise çoğunluğu Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün arşivinden seçilmiş, 20. yüzyılın başlarında gerçekleştirilen arkeolojik kazılar ile ilgili materyaller ve Urs Peschlow'un kente yaptığı yarım asrın üzerindeki gezilerinden düzenlediği görsellerden oluşmaktadır.

Eserin ilk bandı Önsöz, Giriş ve Anıtlar bölümlerinin dışında Almanca bilmeyenler için Türkçe ve İngilizce Özetler ile Kısaltmalar Listesi,

* Arş. Gör. Yavuz Yeğin (MA), Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Ardahan. E - Posta: yavuz.yegin002@gmail.com.
Hakeme Gönderilme Tarihi: 23 Nisan 2018 ve Kabul Tarihi: 20 Mayıs 2018.

Kaynakça ve Resim Bilgileri kısımlarını içermektedir. İkinci Bant ise doğrudan levhalar bölümünden oluşmaktadır. Bu kısımda çok sayıda siyah-beyaz fotoğrafın yanı sıra, birçoğu şimdiye kadar yayınlanmamış arşiv belgeleri ile yeni oluşturulmuş çizim-plan ve rekonstrüksiyonlar yer almaktadır.

Eser bir önsöz bölümünden sonra A ve B olarak numaralandırılmış “Giriş” ile başlamaktadır. A bölümünde kentin en erken izleri ve tarihsel süreçleri ele alınmaktadır. Burada kentin başlangıcından Türklerin eline geçmesine kadar olan süreç değerlendirilmektedir. Hellenistik dönem ve Galat hâkimiyetinin ardından kentin yeniden kurulması ve Romalılar ile gelişen yeni süreçten sonra Geç Antik ve Bizans Dönemi Ankara’sına kronolojik bir yolculuk yapılmaktadır. Giriş bölümünün A kısmı Türklerin Yönetimi başlığı ile son bulmaktadır.

B kısmı “Kentin Araştırılması” başlığını taşımaktadır. Burada daha çok kentin geçmiş dönemleri hakkında bilgi veren ilk kaynaklar ve araştırmalar konu edilmektedir. Seyahat notları başta olmak üzere, epigrafik kayıtlar, anıtlar, arkeolojik araştırmalar ve kent ile ilgili hali hazırdaki kaynakların durumu irdelenmektedir.

Birinci Bandın en kapsamlı kısmını “Anıtlar” bölümü oluşturmaktadır. Bu bölüm kendi içinde alt bölümlere ayrılmakta ve her alt bölümde kentin Roma ve Bizans dönemleri ile ilgili bir anıt tahlil edilmektedir. “Anıtlar” başlığı altında kentin XIV anıtsal yapısı incelenmektedir. Bu XIV bölümde her anıt ile ilgili araştırma tarihçesi, arkeolojik varlık, materyallerin durumu ve değerlendirilmesi ile kısa sonuç bölümleri oluşturulmuştur. Böylece her anıt başı başına bir bölüm gibi değerlendirilmektedir.

“Anıtlar” bölümünde ilk ele alınan yapı Augustus Tapınağı’dır. Bu yapı A ve B olarak iki evrede ele alınmaktadır. İlk evre, yapının tapınak olduğu dönemi kapsamakta, diğeri Geç Antik Dönem’de kiliseye dönüştürülmesinden sonrayı incelemektedir. Roma’nın Anadolu’daki varlığının simge eserlerinden olan Augustus Tapınağı hala varlığını korumakta ve Eski Çağ’dan bu yana Roma’nın Anadolu’daki mevcudiyetinin tanıklığını yapmaktadır. Geç Antik Dönem’de de varlığını korumayı başaran yapı, tapınaktan kilise dönüştürme yeniliğinin Geç Antik Çağ’da Anadolu’daki en meşhur temsilcilerindendir. Tapınağın konumu, seyyahların kayıtları, tapınak ile ilgili araştırmalar, kökeni ve plan ve mimari düzeni bu bölümde detaylı olarak incelenmektedir. Bunun yanında tapınak ile mimari-materyal kültürel izler de yine burada değerlendirilmektedir. Özellikle sütun başlıkları, *cella* duvarları ve frizleri temelde ele alınan bölümlerdir. Tapınağın yapı bölümleri hakkında tarihlenmeler de bu başlık

altında yapılmaktadır.

B kısmında Tapınağın Kiliseye dönüşümü ele alınmaktadır. Antik Dönem sonrası kullanım evreleri, Kiliseden önce tapınağın mimari durumu, değişiklikler ve yenilikler, *cellanın* düzenlenmesi, yeni eklemeler gibi mimari düzenlemeler bu başlık altında sunulmaktadır. Daha sonra kiliseye dönüştürülen yeni yapı hakkında tartışmalar yapılmakta ve burada kilisenin iç dekorasyonu, kullanılabilirliği, yapıların mimari tarihsel bağlamda ele alınması ve işlevleri ile kilisenin kullanımı ve tarihlendirilmesi konuları irdelenmektedir. Yazar buraya bir ek bölüm açmakta ve bu başlıkta Alexander Raymond adlı Fransız bir mimarın Ankara üzerine hazırlanan bir kitapta yer alan Tapınaktan Kiliseye dönüştürülen söz konusu yapı hakkındaki çoğunlukla fantastik çizim ve değerlendirmelerden oluşan Tapınak Kilise ile ilgili rekonstrüksiyonu hakkında değerlendirmeler yapmaktadır. Tapınaktan sonra ele alınan bir başka yapı tiyatrodur. Bir giriş bölümünün ardından buluntuların durumu değerlendirilmekte, sonrasında ise yapının orijinaldeki durum ile yapılan değişiklikler konusuna temas edilmektedir. Burada asıl sorgulanan yapının öncü evresinin bir *bouleterion* olarak tasarlanıp tasarlanmadığı konusudur. Nitekim devam eden satırlarda yapının bir *bouleterion*dan tiyatroya dönüştürüldüğü tartışılmaktadır. Bu bölüm yapı evreleri ve tarihlendirme ile ilgili değerlendirilmeler yapıldıktan sonra, kısa bir sonuç değerlendirmesi ile tamamlanmaktadır.

Stadion ve *Nyphaeum* başlıkları altında da önceki bölümlerde tekrar eden sistem sürdürülmekte ve yapılar ile ilgili kaynaklar ele alındıktan sonra bu kaynaklardan yola çıkılarak yapı durumları, mimari düzenleri, arkeolojik veriler, yapı evreleri ve tarihlendirme önerileri üzerinde durulmaktadır.

Eserde yazarın kapsamlı olarak ele aldığı diğer bir yapı ise Hamam-*Gymnasium* kompleksidir. Dört alt başlık altında değerlendirilen bu yapı kompleksinde önce yapıların yer aldığı alan ve tarihi ele alınmaktadır. Sonraki alt başlıkta ise yapı bir bütün olarak değerlendirilmekte ve burada *Palaestra* ve Hamamlar incelenmektedir. Üçüncü başlık yapıların duvar işçilikleri ile ilgilidir. Son alt başlık, yapıların tarihi ve arkeolojik buluntuların değerlendirilmesi şeklinde kurgulanmaktadır. Arkeolojik bulgular içerisinde epigrafik ve arkeolojik veriler üzerinde detaylı olarak durulmaktadır. Bu verilerin değerlendirilmesi ile Hamam-*Gymnasium* kompleksinin Geç Antik dönemde geçirdiği değişiklikler sunulmaktadır. Yazar bu bölümün sonunda kısa bir değerlendirmeden sonra bulunan sikkeleri ekte listelemektedir.

Çalışmanın altıncı bölümü Caddeler ve *Portikolar* adını taşımaktadır.

Burada cadde ve sokaklar ile ilgili genel değerlendirmeler yapıldıktan sonra yönlerine göre her cadde ayrı ayrı ele alınmaktadır. Tarihlendirme yöntemleri ile sokakların ve *portikoların* konumları ve yapı kontekstleri saptanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak her cadde ve *portiko* tanımlandıktan sonra tarihlendirilmeleri yapılmış ve kısa bir genel değerlendirme ile bu bölüm tamamlanmıştır. Bu bölüm, çalışmayı zenginleştiren üç ek ile sonuçlandırılmıştır. Bu ekler söz konusu yapılar ile ilgili bilgilendirici tabelalar şeklindedir.

Çok az kısmı kazılmış *Praetorium* bölümünü ele alan bölümde ilgili yapının tanımı, yapı analizi ve kullanımına ilişkin deneme gibi alt başlıklar yer alır. Sonraki bölüm Staumaer adını taşımakta ve burada yapının tanımı, fonksiyonu, arkeolojik konteksi ve tarihlemesi gibi alt bölümler değerlendirilmiştir. Her iki bölümü kısa bir sonuç bölümü neticelendirilmektedir.

Geç Antik Çağ Kent Suru başlığın taşıyan bölüm, kendi içinde yedi tane alt başlıkta incelenmektedir. Giriş bölümünü geniş kapsamlı bir kazı tarihçesi takip etmektedir. Sonraki alt başlıkta kazıların buluntuları toplu bir şekilde irdelenmektedir. Surların kurulması ile başlayan diğer alt başlık ise Anadolu'da 3. yüzyılda kent surları başlığını taşıyan genel bir tanımlamayla devam etmektedir. Bu başlıkta MS 3. yüzyılda Anadolu'daki şehir surları ele alınmakta ve çeşitli örnekler ile konu açıklanmaktadır. Sonraki alt başlık Geç Antik Çağ şehir surlarının özelliklerine ayrılmıştır. Bu bölümün son alt başlığı, Geç Antik Çağ kent surlarının tahribi ve Ankara surlarının işlevi üzerine odaklanmaktadır. Bölüm genel bir sonuç değerlendirmesi ile tamamlanmıştır.

Nekropolisler ve Mezar formları başlığı ile verilen çalışmanın bu bölümü üç alt başlığa bölünmüştür. Birinci alt başlıkta *nekropolis* alanlarına değinilmekte ve konumları açıklanmaya çalışılmaktadır. İkinci alt başlık Mezar Yapıları'dır ve ikiye ayrılmıştır. İlk kısımda numaralandırılan hipojeler ele alınmaktadır. Bu alt başlık altında ayrıca Hıristiyan mezar alanlarından geriye kalan kalıntılardan da söz edilmektedir. İkinci kısımda mezar anıtları, gömü yerleri ve duvar resimleri üzerine genel bir tartışma yapılmaktadır. Üçüncü alt başlık Mezar Formları adını taşımaktadır. Burada alt başlıklar halinde Roma lahitleri, ahşap mezarlar, çukur mezarlar ve Bizans Dönemi mezar levhaları şeklinde sınıflamaya gidilmiştir. Kısa bir sonuçtan sonra, Hipoje B ile ilgili bilgilendirici bir tabela ek olarak sunulmaktadır.

Onur Sütunları olarak numaralandırılan başlıkta, erken kayıtlar, sütunların yerleri ve değiştirildikten sonraki durumları, tanımlamaları,

korunma durumları, zaman içinde meydana gelen değişimler ve çalışma süreçleri, köken durumları, tarihleme ve kontekstleri gibi bilgiler değerlendirilmeye alınmıştır.

Çalışmada oldukça kapsamlı bir şekilde ele alınan sonraki yapı Zitadel / Ankara Kalesi başlığını taşımaktadır. Altı alt başlık halinde incelenen bu bölümde yapının konumu, yeri, çalışmaların tarihçesi, mimari özellikleri, yapı evreleri, duvar işçilikleri, tarihleme ve kronolojik evreler, bölgeden ve bölge dışından mimari ve arkeolojik özellikler bakımından karşılaştırma örnekleri ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmektedir. İç kale ve dış kale şeklinde bir bölümlenme ile genel olarak ele alınan Ankara Kalesi, bu mimari bölümlenme kapsamında duvar tipleri, kuleler, kapılar, savunma yapıları yazıtlar, mimari plastik veriler bağlamında ele alınmaktadır. Son alt başlıkta kentin uğradığı tahribat ve savunma yapıları konusuna değinilmektedir. Bu bölüm genel bir değerlendirme ile tamamlanmıştır.

Çalışmada en detaylı değerlendirilen yapılardan biri Klemens Kilisesi'dir ve sekiz alt başlık altında incelenmektedir. Giriş bölümünün ardından yapının konumu, yapı ile ilgili araştırmalara değinilmekte ve kapsamlı bir mimari değerlendirmeye geçilmektedir. Mimari başlığı altında önce yapı tanımlanır, plan ve kroki çizimleri değerlendirilir. Ardından Rekonstrüksiyon ile ilgili ve yeniden kullanım üzerine tartışma bölümü açılmıştır. Bu alt başlıkta Apsisten başlanarak, apsis yan odaları, bema duvarları, nefler, galeri ile ilgili değerlendirmeler, sütunlu düzenlemeler, avlu ve benzeri bölümler hakkında bilgiler verilir ve bu verilerin sonuçları değerlendirilir.

Sonraki alt başlık yapı tekniği ve dekorasyon adını taşımaktadır. Duvar teknikleri başta olmak üzere kemer ve kubbe kullanımı gibi hususlar ele alınmakta, yapıların mimari plastiği ile ilgili veriler sunulmaktadır. Takip eden alt başlıkta ise yapının mimarlık tarihi içindeki yeri tartışılmakta ve burada özellikle yapının plan tipi, mekânların düzenlemesi, kemer formları, duvar işçiliği tekniği incelenmektedir. Yapı mimarisi ve plan özellikleri bakımından İznik ve Ankara ayrıntıya girilmeden karşılaştırılmıştır. Mimari değerlendirmeler ile ilgili kısa bir sonuçtan sonra yapı ile ilgili tarihlendirme bölümüne geçilmektedir. Bölümün son alt başlığı, kilisenin geç kullanım tarihi ile ilgilidir. Bu kapsamda kilisenin cami olarak kullanımı konu edilmektedir. Klemens Kilisesi ile ilgili bu bölüm kısa bir değerlendirme ve dört önemli ek bilgi ile tamamlanmaktadır. Eklerde Charles Texier'in yapı ile ilgili görselleri, Wolfgang Zorer ve Klemens Kilisesi, Ankara'daki büyük yangın ve Klemens Kilisesi ile ilgili haberler ve bilgiler ile ilgili bel-

gelemeye ilişkin notlar yer alır.

Çalışmanın son bölümü Augustus Tapınağı'ndaki Bizans Duvarı başlığını taşır. Belgelemesi, kullanım amacı, arkeolojik varlığı ve bulun-tuları değerlendirildikten sonra tarihlemesi yapılarak bu bölüm sonuçlandırılmıştır. Herhangi bir numaralandırılmaya gidilme de ek olarak Osmanlı Kent suru başlığı ile ayrı bir bölüm açılmıştır. Öncelikle anıt bütüncül bir bakış açısı ile alınmış, daha sonra tarihsel kanıtlar başlığı altında seyyahların yapı ile ilgili tanımlamaları, görsel tasvirler ve yapının kent planı içindeki yeri değerlendirilmektedir.

Çalışmanın Sonuç bölümünde kentin gelişim süreci üzerine görüşler sıralanmaktadır. Kentin yerleşilmeye başladığı en erken tarihten itibaren şimdiki durumuna kadar olan süre bir kent tarihi perspektifinde sunulmaktadır. İlk kazıların sistematik kazılar olmaktan ziyade daha çok kentin erken dönemine ilişkin bir plan ve durum değerlendirmesi yapmak üzere gerçekleştirilen çalışmalar olduğuna dikkat çekilmektedir. Bulgulardan yola çıkılarak kentin Frig dönemi, Galat hâkimiyeti, akabinde Roma yönetimi ile birlikte kentte imar faaliyetlerinin artması vurgulanmaktadır. Özellikle 4 ve 5. yüzyıllarda kentin yapılaşma bakımından oldukça önemli bir gelişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Hıristiyanlık ile birlikte kentteki yapı tiplerinde de önemli değişiklikler gözlemlenmektedir. Pers ve Arap akınlarının yarattığı tahribat evresinden sonra, Türklerin eline geçişi ile kentin tarihsel süreçleri noktalanmaktadır.

Çalışma son olarak Wolfram Brandes tarafından Ankara'nın 7.-9. yüzyıllar arasındaki tarihsel durumunu açıklayan bir ek çalışma ile tamamlanmaktadır. Brandes, iki başlık halinde oluşturduğu çalışmasında ilkin Ankara'nın 7. ve 9. yüzyıllardaki ele geçirilme, işgal edilme süreçlerini irdelemekte, 9. yüzyıl ortasındaki ekonomik durumunu okurla paylaşmaktadır.

Yukarıdaki satırlar aracılığıyla tanıtmaya çalıştığımız bu eser, Ankara ile ilgili önceki yıllarda yapılan çalışmalarını bir bakıma tamamlayıcı niteliktedir. Ankara'nın Roma ve Bizans dönemi arkeolojisine ışık tutan eser, Bizans arkeolojisi üzerine çalışanlar için başucu kitabı mahiyetindedir. Yakın zaman önce kaybettiğimiz Urs Peschlow tarafından kaleme alınan ve uzun bir sürecin sonucunda hazırlanan eser, yazarın Bizans sanatı ve arkeolojisine kazandırdığı sayısız eserden sadece biridir. Ankara'nın Roma ve Bizans geçmişine yaptırdığı bu kıymetli yolculuk sebebiyle Urs Peschlow'u saygıyla anarak teşekkür eder, isminin Bizans sanat ve mimarisindeki yerinin doldurulamayacak kadar büyük olduğunu belirtmek isterim.